

Μοίρα, Π. – Μυλωνόπουλος, Δ. (2004). «Η πολιτισμική παρέμβαση Τριτοβάθμιου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος στα δρώμενα της πόλης υποδοχής: η περίπτωση του Τμήματος Τουριστικών Επιχειρήσεων στην πόλη της Ηγουμενίτσας», Διοίκηση και Οικονομία, Νο 1, Φθινόπωρο, Τ.Ε.Ι. Αθήνας/ΣΔΟ, εκδ. Παπαζήση, σελ. 181-196.

Η πολιτισμική παρέμβαση Τριτοβάθμιου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος στα δρώμενα της πόλης υποδοχής. Η περίπτωση του Τμήματος Τουριστικών Επιχειρήσεων στην πόλη της Ηγουμενίτσας

Δρ. Π. Μοίρα - Δρ. Μυλωνόπουλος Δημήτρης *

The cultural impact of a Higher Educational Institute on the local communities cultural life. The case of the Department of Tourism Enterprises in Igoumenitsa

Περίληψη

Στις μέρες μας επικρατεί η τάση ίδρυσης και λειτουργίας νέων Τμημάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης στην περιφέρεια. Το γεγονός αυτός είναι πολύ σημαντικό ιδιαίτερα όταν το νέο Τμήμα ή το Παράρτημα βρίσκεται μακριά από τα μεγάλα αστικά κέντρα και ιδιαίτερα σε παραμεθόριο περιοχή. Η μελέτη αυτή αφορά τις δραστηριότητες του Τμήματος Τουριστικών Επιχειρήσεων του Παραρτήματος Ηγουμενίτσας του Τ.Ε.Ι. Ηπείρου και αναφέρεται στις επιπτώσεις στην τοπική κοινωνία από τις πολιτιστικές δραστηριότητες που αναπτύσσει η ακαδημαϊκή κοινότητα.

Abstract

Nowadays, there is a trend to establish new Departments of Higher Education Institutes all over the country. This is important especially when a new Department is established in a small frontier city. This case study concerns the Department of Tourism Enterprises in Igoumenitsa, a small Greek city close to the Albanian borders. This case study analyzes the activities of the above mentioned department and its cultural impact imposed on the local society.

---

* Η Δρ. Π. Μοίρα και ο Δρ. Δ. Μυλωνόπουλος ανήκουν στο μόνιμο διδακτικό προσωπικό του Τμήματος Διοίκησης Τουριστικών Επιχειρήσεων του Παραρτήματος Ηγουμενίτσας του Τ.Ε.Ι. Ηπείρου.

1. Εισαγωγή

Ο εκσυγχρονισμός και η ανάπτυξη μιας χώρας εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από το εύρος της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, καθίσταται αναγκαία η απόκτηση ολοένα και περισσότερων γνώσεων, ικανοτήτων και δεξιοτήτων προκειμένου ο πτυχιούχος να ανταπεξέλθει σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον εργασίας που υπερβαίνει τα όρια του ενός κράτους.

Η αποστολή ενός Τριτοβάθμιου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος δεν περιορίζεται μόνο στην παροχή εκπαίδευσης στους φοιτητές αλλά η λειτουργία του αποβλέπει στη διαμόρφωση κατάλληλου κλίματος για την πολιτισμική αλληλεπίδραση ακαδημαϊκής κοινότητας και τοπικής κοινωνίας. Πολύ δε περισσότερο όταν η πόλη που φιλοξενεί το τριτοβάθμιο εκπαιδευτικό ίδρυμα βρίσκεται μακριά από αστικά κέντρα και ιδιαίτερα στην παραμεθόριο περιοχή.

Με βάση αυτή τη λογική επικρατεί η τάση ίδρυσης και λειτουργίας νέων τμημάτων στην περιφέρεια, θεωρώντας ότι η λειτουργία τους θα συμβάλει στην οικονομική αναζωογόνηση και στην πολιτιστική ανάπτυξη της περιοχής και παράλληλα ότι θα αποτελέσει ισχυρό κίνητρο για την προσέλκυση νέων ανθρώπων και μάλιστα επιστημόνων στη περιφέρεια.

Η ίδρυση νέων Τμημάτων Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι. ή Παραρτημάτων τους στην περιφέρεια αποτέλεσε και αποτελεί μια φιλόδοξη προσπάθεια αντιμετώπισης του υδροκεφαλικού συγκεντρωτισμού στο ευαίσθητο ζήτημα της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης και της επιστημονικής έρευνας (Σακελλαρόπουλος - Λειβαδίτης, 1991: 249) και λειτουργεί ως μοχλός κοινωνικής, πολιτιστικής αλλά και οικονομικής ανάπτυξης (Γιαννάς, 1999: 56). Η ύπαρξη ενός Ανώτατου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος δημιουργεί πλήθος σχέσεων μεταξύ Πανεπιστημίων, κράτους και επιχειρήσεων, μια κοινότητα συμφερόντων που έχει ως στόχο την παραγωγή και εφαρμογή γνώσης (Ναζάκης, 1991: 89).

Ένα τέτοιο νέο εκπαιδευτικό ίδρυμα είναι το Τ.Ε.Ι. Ηπείρου με έδρα την Άρτα, το οποίο φιλοξενείται στις τέσσερις πρωτεύουσες των νομών της Ηπείρου. Στην πρωτεύουσα του νομού Θεσπρωτίας, την Ηγουμενίτσα, λειτουργεί Παράρτημα με τρία Τμήματα. Το Τμήμα Ιχθυοκομίας – Αλιείας, που ιδρύθηκε το 1997, το Τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων, που ιδρύθηκε το

1998 και το Τμήμα Εφαρμογής Ξένων Γλωσσών στη Διοίκηση και το Εμπόριο που ιδρύθηκε το 1999.

2. Υποδομή της πόλης υποδοχής

Ο Νομός Θεσπρωτίας βρίσκεται στο βορειοδυτικό άκρο της χώρας καταλαμβάνοντας έκταση 1.515 τ.χλμ. που αποτελεί το 1,15% του συνόλου της χώρας. Από την έκταση αυτή το 43,4% είναι ορεινό, το 39,9% είναι ημιορεινό και το 16,7% είναι πεδινό. Ο συνολικός πληθυσμός του Νομού σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής¹ του 2001 ανέρχεται στις 46.091 κατοίκους. Το 27,5% του πληθυσμού του νομού είναι ημιαστικός και το 72,5% αγροτικός.

Πρωτεύουσα του Νομού Θεσπρωτίας είναι η Ηγουμενίτσα με πληθυσμό 14.710 κατοίκους². Η πόλη βρίσκεται στο μυχό του ομώνυμου κόλπου και το λιμάνι της αποτελεί σημαντική πύλη εισόδου για τη χώρα. Την τελευταία δεκαετία μέσω αυτού διακινείται μεγάλο τμήμα της επιβατικής κίνησης και των εμπορευμάτων προς και από την Κεντρική Ευρώπη. Η λειτουργία της, υπό κατασκευή, Εγνατίας Οδού που ενεργοποιεί τον άξονα Ηγουμενίτσα-Θεσσαλονίκη-Αλεξανδρούπολη, θα καταστήσει το λιμάνι της Ηγουμενίτσας ένα από τα μεγαλύτερα διαμετακομιστικά κέντρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η Ηγουμενίτσα βρίσκεται σε απόσταση 475 χλμ. από την πρωτεύουσα της χώρας, την Αθήνα και σε απόσταση 443 χλμ. από τη Θεσσαλονίκη. Επίσης βρίσκεται σε απόσταση μόλις 20 χλμ. από τα Ελληνοαλβανικά σύνορα. Αεροπορικώς εξυπηρετείται από τα αεροδρόμια κυρίως των Ιωαννίνων και της Κέρκυρας και σε μικρότερο βαθμό από το αεροδρόμιο του Ακτίου. Επίσης απέχει 115 χλμ. από την πόλη της Άρτας που είναι η έδρα του Τ.Ε.Ι. Ηπείρου.

Ο φοιτητής που έρχεται να σπουδάσει στην Ηγουμενίτσα εκτός από την αρνητική του προδιάθεση που προκύπτει από το αίσθημα απομόνωσης που στερεοτυπικά έχει δημιουργηθεί για κάθε παραμεθόρια περιοχή, έχει να αντιμετωπίσει και το στεγαστικό πρόβλημα. Από την περίοδο λειτουργίας του

¹ Ε.Σ.Υ.Ε. απογραφή πληθυσμού 2001 στο www.statistics.gr

² Ε.Σ.Υ.Ε. απογραφή πληθυσμού 2001 οπ.π.

πρώτου Τμήματος Τ.Ε.Ι. στην Ηγουμενίτσα προέκυψε έντονο πρόβλημα στην αναζήτηση στέγης από μέρους των φοιτητών. Λόγω της μικρής προφοράς διαμερισμάτων για ενοικίαση, οι τιμές αυτών ήσαν πολύ υψηλές, χωρίς να πληρούν στοιχειώδεις ανάγκες π.χ. έλλειψη θέρμανσης. Σήμερα το πρόβλημα δεν είναι τόσο έντονο διότι παρατηρείται σημαντική οικοδομική δραστηριότητα. Το πρόβλημα της στέγης των φοιτητών θα επιλυθεί οριστικά με την αποπεράτωση των έργων της φοιτητικής εστίας. Η ανάγκη της σίτισης των φοιτητών έχει ικανοποιηθεί με τη λειτουργία της φοιτητικής λέσχης όπου σιτίζονται οι φοιτητές.

Ως προς τη δυνατότητα ψυχαγωγίας και διασκέδασης αυτή περιορίζεται στα εστιατόρια, στις ταβέρνες, τις καφετέριες και στα νυχτερινά κέντρα διασκέδασης. Αισθητή είναι η έλλειψη κινηματογραφικής αίθουσας. Μόνο κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού λειτουργεί θερινός κινηματογράφος.

Βέβαια η περιοχή του νομού Θεσπρωτίας και η ευρύτερη περιφέρεια της Ηπείρου προσφέρεται για φυσιολατρικές και πολιτισμικές περιηγήσεις (πηγές του Αχέροντα, αρχαιολογικοί χώροι κ.λπ.) οι οποίες όμως δεν είναι πάντοτε πραγματοποιήσιμες εκ μέρους των φοιτητών για οικονομικούς λόγους.

Στο ωραιότερο σημείο της πόλης, δίπλα στη θάλασσα, βρίσκονται οι εγκαταστάσεις του Τ.Ε.Ι. Πρόκειται για το χώρο όπου παλαιότερα λειτουργούσε το ξενοδοχειακό συγκρότημα ΞΕΝΙΑ Ηγουμενίτσας. Ο χώρος αυτό παραχωρήθηκε από τον Ε.Ο.Τ. στο Τ.Ε.Ι. όπου και αναγέρθηκαν νέα κτίρια για τις ανάγκες εγκατάστασης των Τμημάτων του Τ.Ε.Ι. Εκτός από τις αίθουσες διδασκαλίας, τα γραφεία των καθηγητών και τους χώρους λειτουργίας των Γραμματειών, λειτουργούν αίθουσες εργαστηρίων, Συνεδριακό Κέντρο με χωρητικότητα 250 θέσεων και Βιβλιοθήκη. Ο περιβάλλον φυσικός χώρος (πράσινο και θάλασσα) και οι εξαιρετικές συνθήκες στους χώρους διδασκαλίας και εργαστηρίων αποτελούν ιδανικό χώρο για διδασκαλία, έρευνα και μελέτη.

Σε μικρή απόσταση από τις εγκαταστάσεις του Τ.Ε.Ι. έχει ξεκινήσει η ανέγερση νέων εγκαταστάσεων για τη δημιουργία φοιτητικής εστίας, αιθουσών διδασκαλίας και βιβλιοθήκης.

3. Πολιτισμική παρέμβαση στην πόλη

Η λειτουργία των Τμημάτων του Τ.Ε.Ι. Ηπείρου στην Ηγουμενίτσα, τόνωσε την οικονομική δραστηριότητα της πόλης. Η ίδρυση ενός Ανώτατου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος αποτελεί ένα εργαλείο για την οικονομική ανάπτυξη τόσο για την αύξηση της ζήτησης, όσο και για τη γενικότερη ποιοτική αναβάθμιση της περιοχής (Μαλκίδης, 2003: 61). Οι περίπου 1.200 φοιτητές που ζουν στην Ηγουμενίτσα αποτελούν ένα σημαντικό κομμάτι της οικονομικής ζωής της πόλης. Ασφαλώς το Τ.Ε.Ι. δεν αποτελεί από μόνο του λύση στα οικονομικά προβλήματα όμως η δημιουργία του έδωσε ώθηση σε τομείς όπως ο εσωτερικός τουρισμός, οι κατασκευές, η ψυχαγωγία κ.λπ.

Η στέγαση των φοιτητών ενθάρρυνε την ανοικοδόμηση, η σίτισή τους τη λειτουργία νέων εστιατορίων (νεανικά στέκια, fast food κ.λπ.) super markets, η διασκέδασή τους τη λειτουργία νέων καφετεριών, μπαρ, και άλλων χώρων διασκέδασης, και γενικότερα την αύξηση της οικονομικής δραστηριότητας σε άλλους τομείς όπως κομμωτήρια, γυμναστήρια, φροντιστήρια ξένων γλωσσών, σχολές οδηγών κ.λπ.

Σημαντικότερη όμως και με διαχρονικότερη εμβέλεια είναι η πολιτισμική παρέμβαση του Τ.Ε.Ι. στην τοπική κοινωνία, καθώς στη σύγχρονη εποχή οι πολιτιστικές δραστηριότητες παίζουν ένα κρίσιμο ρόλο στην ανασυγκρότηση των πόλεων (Evans: 2001). Η υπόσταση και το κύρος του Τ.Ε.Ι. σε κάθε τοπική κοινωνία συναρτώνται με την πολιτισμική αλληλεπίδραση που γεννάται από την γόνιμη συνύπαρξη Τριτοβάθμιου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος και πόλης που το φιλοξενεί. Το κάθε Τριτοβάθμιο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα πρέπει να αποβλέπει στην αποδοχή του έργου του από την τοπική κοινωνία ως ακαδημαϊκού εκπαιδευτικού φορέα, ιδιαίτερα στις παραμεθόριες περιοχές όπου οι ευκαιρίες ανάπτυξης του πνεύματος και του πολιτισμού είναι περιορισμένες (Κόνσολα, 1990).

Η περιοχή της Θεσπρωτίας, ως γνωστόν, είναι πλούσια σε ιστορία και πολιτισμό όπως αποδεικνύεται από δεκάδες μνημεία και αρχαιολογικά ευρήματα. Έτσι στο νομό Θεσπρωτίας δραστηριοποιούνται πολλά πολιτιστικά σωματεία και ιδρύματα είτε με πρωτοβουλία ιδιωτών είτε με πρωτοβουλία δημοσίων φορέων. Ειδικά στην Ηγουμενίτσα από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς οργανώνονται πολιτιστικές εκδηλώσεις, καθ' όλη τη διάρκεια του έτους όπως στις εθνικές, τοπικές και θρησκευτικές εορτές, στο Καρναβάλι, στην

έκθεση βιβλίου, η οποία πραγματοποιείται από τέλη Ιουλίου έως τέλη Αυγούστου, τις Απόκριες, την Καθαρά Δευτέρα, το Πάσχα κ.λπ.

Η πολιτιστική δραστηριότητα και δράση δεν περιορίζεται όμως μόνο σε φεστιβαλικές ή επετειακές εκδηλώσεις αλλά απαιτεί και τη δημιουργική συμμετοχή των πολιτών στα πολιτισμικά δρώμενα. Ο πολιτισμός είναι συνυφασμένος με την παιδεία (Ηγουμενάκης-Κραβαρίτης-Λύτρας, 1999: 114), την επικοινωνία, την ψυχαγωγία, την κοινωνική συμμετοχή και την πολιτικοκοινωνική ανάπτυξη. Σ' αυτή την κατεύθυνση είναι ουσιαστική η πολιτισμική παρέμβαση του Τ.Ε.Ι. στα δρώμενα της πόλης. Η παρέμβαση μάλιστα αυτή αποκτά θεσμικό χαρακτήρα. Η αρχή αυτής της παρέμβασης ανάγεται στο ακαδημαϊκό έτος 2001-2002, όταν το Νοέμβριο του 2001 λίγο πριν την εφαρμογή του ευρωπαϊκού νομίματος το Τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων οργάνωσε Ημερίδα με τίτλο «Ευρώ και Επιχειρήσεις» με στόχο να ενημερώσει την τοπική κοινωνία για το νέο νόμισμα. Στην Ημερίδα αυτή προσκλήθηκαν, ως εισηγητές, καθηγητές από Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι. της Αθήνας αλλά και στελέχη από τον Τραπεζικό χώρο. Μάλιστα, στην οργάνωση της ημερίδας η συμμετοχή των φοιτητών ήταν ουσιαστική. Με πυρήνα τους φοιτητές του Ζ' εξαμήνου που παρακολουθούσαν το μάθημα «Οργάνωση Συνεδρίων και Εκδηλώσεων» δημιουργήθηκαν τρεις ομάδες εργασίας που ανέλαβαν η κάθε μια ένα ξεχωριστό έργο διεκπεραίωσης. Έτσι διαμορφώθηκε α) η ομάδα υποδοχής εισηγητών, με έργο την οργάνωση της μετακίνησης, υποδοχής και φιλοξενίας των εισηγητών (κρατήσεις εισιτηρίων, υποδοχή, κρατήσεις ξενοδοχείων, μετακινήσεις, κ.λπ.) β) η ομάδα προβολής, με έργο την προβολή της ημερίδας στην τοπική κοινωνία, τη σχεδίαση της σχετικής αφίσας και του προγράμματος και τη διανομή των προσκλήσεων στους φορείς της πόλης, γ) την ομάδα γραμματειακής υποστήριξης της ημερίδας, με έργο την υποδοχή των προσκεκλημένων, την διευθέτηση του χώρου προσφοράς αναψυκτικών κ.λπ.

Η τοπική κοινωνία αγάλιασε αυτή την πρωτοβουλία του Τμήματος Τουριστικών Επιχειρήσεων. Στον τοπικό τύπο δημοσιεύθηκαν ευμενή σχόλια για την επιτυχία της ημερίδας³. Μάλιστα το τηλεοπτικό κανάλι της Άρτας

---

³ βλ. άρθρα στις εφημερίδες ΘΕΣΠΡΩΤΙΚΗ,

ARTV που εκπέμπει σ' όλη την περιφέρεια της Ηπείρου προέβη σε μαγνητοσκόπηση και προβολή όλης της ημερίδας κατ' επανάληψη.

Αποδείχθηκε περίτρανα ότι η τοπική κοινωνία αποδέχεται τέτοιες πρωτοβουλίες και παρότρυνε τους διοργανωτές να συνεχίσουν αυτού του είδους τις εκδηλώσεις.

Στην προσπάθεια ανάδειξης του Τ.Ε.Ι. και της Ηγουμενίτσας, το Μάρτιο του 2002, με πρωτοβουλία των γραφόντων, το Τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων φιλοξένησε στις εγκαταστάσεις του το, διάρκειας τριών εβδομάδων, εκπαιδευτικό σεμινάριο του Ινστιτούτου Επιμόρφωσης (ΙΝ.ΕΠ.) του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης (Ε.Κ.Δ.Δ.⁴). Για τρεις εβδομάδες η πόλη της Ηγουμενίτσας φιλοξένησε περίπου ογδόντα νεοδιορισμένους δημοσίους υπαλλήλους από τους νομούς της Θεσπρωτίας, των Ιωαννίνων, της Πρέβεζας, της Άρτας και της Κέρκυρας. Χάρη στην πρωτοβουλία του Τμήματος Τουριστικών Επιχειρήσεων η πόλη της Ηγουμενίτσας υποδέχτηκε για πρώτη φορά εκπαιδευτικό σεμινάριο του ΙΝ.ΕΠ. ενώ μέχρι τότε αυτά ελάμβαναν χώρα στα Ιωάννινα, στην Κέρκυρα και στην Άρτα. Έτσι δόθηκε η ευκαιρία στους είκοσι εισηγητές – ανώτατα στελέχη της Δημόσιας Διοίκησης, αλλά και του ιδιωτικού τομέα που μετακινήθηκαν από την Αθήνα να γνωρίσουν από κοντά την Ηγουμενίτσα και τους χώρους του Τ.Ε.Ι. και να διαμορφώσουν και να μεταφέρουν τη νέα εικόνα της πόλης (ξενοδοχειακή υποδομή, συνεδριακός χώρος, φυσικό και δομημένο περιβάλλον κ.λπ.) όπως αυτή προκύπτει από την ανάπτυξη της την τελευταία δεκαετία.

Το Μάιο του 2002 το Τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων προχώρησε στη διοργάνωση της 1^{ης} Πολιτιστικής Εβδομάδας με θέμα «Τουρισμός – Πολιτισμός – Αθλητισμός». Την πραγματοποίησή της ανέλαβαν οι φοιτητές του μαθήματος «Οργάνωση Συνεδρίων και εκδηλώσεων» πλαισιωμένοι από εθελοντές από άλλα εξάμηνα σπουδών και από τα τρία Τμήματα του

---

⁴ Το Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης είναι Ν.Π.Δ.Δ. εποπτευόμενο από το Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και λειτουργεί από το 1986 ως θεσμός εκσυγχρονισμού της Ελληνικής Δημόσιας Διοίκησης. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω του Ινστιτούτου Επιμόρφωσης (ΙΝ.ΕΠ.) και της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης (Ε.Σ.Δ.Δ.). Η Ε.Σ.Δ.Δ. έχει ως στόχο τη δημιουργία στελεχών για τη Δημόσια Διοίκηση (Κεντρική, Περιφερειακή και Αυτοδιοίκηση) και στοχεύει στην κατάρτιση στελεχών ταχείας εξέλιξης με ικανότητες στην επίλυση προβλημάτων, στο σχεδιασμό και την άσκηση της δημόσιας πολιτικής. Το ΙΝ.ΕΠ. στοχεύει την εισαγωγική εκπαίδευση των νεοδιοριζόμενων στο δημόσιο τομέα, όσο και στην επιμόρφωση των ήδη υπηρετούντων δημοσίων υπάλληλων.

Παραρτήματος Ηγουμενίτσας. Το σκεπτικό αυτής της διοργάνωσης ήταν να παρουσιασθούν στην τοπική κοινωνία οι δημιουργίες των φοιτητών που είχαν πραγματοποιηθεί κατά τη διάρκεια του έτους από τις ομάδες Θεάτρου, Φωτογραφίας, Ζωγραφικής, Μουσικής, Παραδοσιακών χορών και Αθλητισμού. Στο πλαίσιο της Πολιτιστικής Εβδομάδας που πραγματοποιήθηκε 27-31/6/2002, δόθηκε θεατρική παράσταση με το έργο του Βασίλη Ζιώγα «Εστιατόριο ΟΥΜΑΝΙΣΜΟΣ» στο συνεδριακό κέντρο του Τ.Ε.Ι., οργανώθηκε μουσική βραδιά από την ομάδα των φοιτητών, έκθεση ζωγραφικής, φωτογραφίας και κατασκευών των φοιτητών, έγινε αιμοδοσία, συμβολικός καθαρισμός ακτών, αγώνες 5Χ5 και Μπιτς Βόλεϊ, παράσταση παραδοσιακών χορών σε συνεργασία με τον τοπικό Φιλοπρόοδο Όμιλο Ηγουμενίτσας (Φ.Ο.Η.) και προσκλήθηκε για συναυλία το δημοφιλές συγκρότημα «Τα ξύλινα Σπαθιά». Η είσοδος σε όλες τις εκδηλώσεις υπήρξε ελεύθερη για το κοινό.

Επίσης ενεργό συμμετοχή στα δρώμενα της Πολιτιστικής Εβδομάδας είχε το Κέντρο Δημιουργικής Απασχόλησης «ΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ». Τα παιδιά με ειδικές ανάγκες παρουσίασαν δημιουργίες τους στο χώρο της έκθεσης που έτυχαν θερμής αποδοχής από τους φοιτητές. Μάλιστα τα παιδιά με ειδικές ανάγκες ξεναγήθηκαν από τους φοιτητές στους χώρους του Τ.Ε.Ι. και ενημερώθηκαν για τη διαδικασία διδασκαλίας παρακολουθώντας μαθήματα στις αίθουσες.

Το πλέον ενδιαφέρον στοιχείο της Πολιτιστικής Εβδομάδας και παράλληλα αποδεικτικό στοιχείο της «δίψας» της τοπικής κοινωνίας για πολιτιστικού χαρακτήρα πρωτοβουλίες του Τ.Ε.Ι. είναι το γεγονός ότι οι εκδηλώσεις καλύφθηκαν οικονομικά σχεδόν εξ ολοκλήρου από χορηγίες του Οργανισμού Λιμένα Ηγουμενίτσας (Ο.Λ.ΗΓ.), της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Θεσπρωτίας, του Δήμου Ηγουμενίτσας, του Επιμελητηρίου και από μεμονωμένους επαγγελματίες της πόλης. Τα καθημερινά δρώμενα της Πολιτιστικής Εβδομάδας υπήρξαν το σημείο αναφοράς των συζητήσεων της τοπικής κοινωνίας και καθημερινά υπήρχαν ευμενή σχόλια στον τοπικό τύπο. Χάρη στην Πολιτιστική Εβδομάδα οι κάτοικοι της πόλης επισκέφθηκαν τις εγκαταστάσεις του Τ.Ε.Ι. και σχημάτισαν άποψη για τα δρώμενα στους χώρους του. Αυτή η προσέγγιση άλλαξε προς το καλύτερο την «εικόνα» των κατοίκων για τους φοιτητές. Εκτός όμως από την επίδραση στην τοπική

κοινωνία η Πολιτιστική Εβδομάδα επέδρασε και στην ίδια τη φοιτητική κοινότητα. Αμέσως μετά από αυτή οι πολιτιστικές ομάδες των φοιτητών αυξήθηκαν αριθμητικά και εμπλουτίστηκαν θεματικά. Έτσι σήμερα λειτουργούν δύο θεατρικές ομάδες, υπάρχει ομάδα κλασικού μπαλέτου, ομάδα ποίησης και λογοτεχνίας και εμπλουτίστηκε με νέες αθλητικές δραστηριότητες η ομάδα αθλητισμού.

Η 1^η Πολιτιστική Εβδομάδα ενεργοποίησε τόσο την ακαδημαϊκή κοινότητα, όσο και την τοπική κοινωνία σε μια αμφίδρομη δημιουργική σχέση. Οι φορείς της πόλης ήλθαν σε επαφή με τους παράγοντες του Τ.Ε.Ι. (καθηγητές, φοιτητές) σε αναζήτηση δημιουργικών διεξόδων για την πόλη. Για παράδειγμα αναφέρεται η συμμετοχή φοιτητών, για πρώτη φορά, στις εορταστικές εκδηλώσεις για τα 200 χρόνια του Σουλίου. Η συμμετοχή των φοιτητών σ' αυτές υπήρξε ενεργή και ενθουσιώδης. Ομάδα φοιτητών συμμετείχε στα δρώμενα της αναπαράστασης των αγώνων των Σουλιωτών και έτυχε ευμενών σχολίων. Επίσης από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Θεσπρωτίας, σε συνεργασία με το Τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων, οργανώθηκε διαγωνισμός φωτογραφίας με θέμα «Ο Αχέροντας με τα μάτια των φοιτητών». Με την πρωτοβουλία αυτή της Νομαρχίας, δόθηκε η ευκαιρία στους φοιτητές να επισκεφθούν τις πηγές του Αχέροντα και μέσω της φωτογραφίας να μεταφέρουν τη μοναδικότητα του φυσικού αυτού τοπίου σε γνωστούς και φίλους. Η επιτυχία της εκδήλωσης αυτής υποχρεώνει το Τ.Ε.Ι. και τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση να αναλάβουν και στο μέλλον τέτοιες πρωτοβουλίες ώστε η μοναδικότητα του φυσικού τοπίου της Θεσπρωτίας αλλά και η πλούσια αρχαιολογική της κληρονομιά να γίνουν γνωστές στους φοιτητές και μέσω αυτών σ' όλη την Ελλάδα, δεδομένου ότι οι φοιτητές που σπουδάζουν στην Ηγουμενίτσα προέρχονται από όλα τα μέρη της χώρας, καθιστώντας αυτούς τους καλύτερους διαφημιστές.

Η αποδοχή της 1^{ης} Πολιτιστικής Εβδομάδας από τους κατοίκους και τους φορείς της πόλης, υποχρέωσε τις φοιτητικές ομάδες να δραστηριοποιηθούν καθ' όλη τη διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους 2002-2003 και να παρουσιάσουν τις δημιουργίες τους στη 2^η Πολιτιστική Εβδομάδα. Αυτή πραγματοποιήθηκε από 26-30/6/2003 και υπήρξε για άλλη μια φορά σημαντικό γεγονός τόσο για την ακαδημαϊκή κοινότητα όσο και για την τοπική κοινωνία.

Η 2^η Πολιτιστική Εβδομάδα είχε ως θέμα «Τουρισμός – Λογοτεχνία – Επικοινωνία». Σ' αυτή εντάχθηκε και η πρώτη καθομολόγηση πτυχιούχων του Τμήματος Τουριστικών Επιχειρήσεων. Την έναρξη της Πολιτιστικής Εβδομάδας κήρυξε ο Νομάρχης Θεσπρωτίας ο οποίος απένειμε τα βραβεία στους νικητές του διαγωνισμού φωτογραφίας. Τα εγκαίνια της έκθεσης φωτογραφίας και δημιουργίας φοιτητών πραγματοποίησε ο Δήμαρχος Ηγουμενίτσας. Στην έναρξη της Πολιτιστικής Εβδομάδας παρουσιάστηκε η χορογραφία «Libertango» από την ομάδα κλασικού χορού του Τ.Ε.Ι.

Στο πλαίσιο της Πολιτιστικής Εβδομάδας παρουσιάστηκαν από τους φοιτητές η Θεατρική παράσταση «Πικ – Νικ» του Γουίλιαμ Ίνγκ, παραδοσιακοί χοροί (με τη συμμετοχή της ομάδας παραδοσιακών χορών των φοιτητών, του Φιλοπρόδου Ομίλου Ηγουμενίτσας (Φ.Ο.Η.) και του συγκροτήματος του Δήμου Σαγιάδας) και δόθηκε συναυλία από τη μουσική ομάδα των φοιτητών. Εκτός όμως από τις δημιουργίες των φοιτητών, έλαβαν χώρα και κοινωνικού χαρακτήρα εκδηλώσεις προσφοράς προς τους κατοίκους της πόλης όπως Καθαρισμός των Ακτών και Αιμοδοσία.

Επίσης στην διαρκή προσπάθεια ανάδειξης του Τ.Ε.Ι. και της πόλης, εντάχθηκε στο πλαίσιο της Πολιτιστικής Εβδομάδας διήμερο συνέδριο με θέμα «Τουριστική Ανάπτυξη και Διαχείριση Πολιτιστικών Αγαθών». Το συνέδριο πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία του Τμήματος Τουριστικών Επιχειρήσεων και του Ινστιτούτου Επιμόρφωσης του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης που ανέλαβε την κάλυψη του κόστους. Στο συνέδριο συμμετείχαν, ως εισηγητές, καθηγητές εκτός από το Τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων και από το Τ.Ε.Ι. Αθήνας, το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, το Ιόνιο Πανεπιστήμιο και στελέχη από τον επαγγελματικό τουριστικό χώρο. Το συνέδριο παρακολούθησαν εκτός από τους φοιτητές και 60 δημόσιοι υπάλληλοι από τις Περιφέρειες Ηπείρου και Ιονίων Νήσων, τις Ν.Α. Θεσπρωτίας, Ιωαννίνων, Άρτας, Πρέβεζας και Αιτωλοακαρνανίας, των αντίστοιχων Ο.Τ.Α., των Αναπτυξιακών Εταιρειών, των Πολιτιστικών Εταιρειών, του Ιονίου Πανεπιστημίου, του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, της ΣΤΕ Κέρκυρας, των Επιμελητηρίων και στελέχη που ασχολούνται με θέματα τουρισμού-

πολιτισμού⁵. Στη διήμερη διάρκεια του Συνεδρίου δόθηκε η ευκαιρία σε καθηγητές του τουριστικού τομέα, επαγγελματίες του χώρου και φοιτητές να διατυπώσουν και να ανταλλάξουν απόψεις για θέματα τουριστικής ανάπτυξης και διαχείρισης πολιτιστικών αγαθών με επίκεντρο την Ήπειρο και τα Ιόνια νησιά. Επίσης εμπεδώθηκε η συνεργασία μεταξύ ακαδημαϊκής κοινότητας του Τ.Ε.Ι. και των δημοσίων και ιδιωτικών φορέων διαχείρισης τουρισμού και πολιτισμού της πόλης. Ενδεικτικό αυτής της συνεργασίας και της πολιτιστικής παρέμβασης του Τ.Ε.Ι. στα δρώμενα της πόλης είναι η συμμετοχή της μουσικής ομάδας του Τ.Ε.Ι. σε μουσική εκδήλωση που οργάνωσε την «Παγκόσμια Ημέρα κατά των Ναρκωτικών» το Κέντρο Πρόληψης «Αριάδνη». Επίσης από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Θεσπρωτίας κλήθηκαν μέλη της μουσικής ομάδας του Τ.Ε.Ι. να ενταχθούν στην αντιπροσωπεία που θα συμμετείχε σε φεστιβαλικές εκδηλώσεις στη Λουμπλιάνα της Σλοβενίας, στο πρώτο δεκαήμερο του Ιουλίου.

Αποδεικνύεται ότι μέσα από τις διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις που οργανώνουν οι φοιτητές με την εποπτεία των καθηγητών επιτυγχάνουν να ενεργοποιήσουν τις δημιουργικές δυνάμεις της τοπικής κοινωνίας. Όχι μόνο επιτυγχάνουν την ενεργό συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στα δρώμενα της ακαδημαϊκής κοινότητας, αλλά πολύ περισσότερο προκαλούν το ερέθισμα για την ανάληψη πρωτοβουλιών προκαλώντας την ενεργό συμμετοχή των φοιτητών στα πολιτισμικά δρώμενα της πόλης. Από τη γόνιμη αλληλεπίδραση τοπικής κοινωνίας (Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης, Δήμου, επαγγελματικών φορέων, επιστημονικών συλλόγων, πολιτιστικών σωματείων και κατοίκων) και ακαδημαϊκής κοινότητας (Καθηγητές, Φοιτητές, Διοικητικό και Τεχνικό Προσωπικό) δημιουργείται το κατάλληλο πολιτισμικό περιβάλλον ως αναπόσπαστο στοιχείο της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης της Ηγουμενίτσας, καθώς είναι γενικά αποδεκτό ότι σε τοπικό επίπεδο η πολιτιστική διάσταση θεωρείται απαραίτητη συνιστώσα της ανάπτυξης αφού τα εργαλεία και τα μέσα που χρησιμοποιεί συντελούν στη συμμετοχή, στην ενημέρωση και στην εκπαίδευση των πολιτών (Bianchini:1999).

---

⁵ σε τοπικό επίπεδο για την πολιτισμική ανάπτυξη, ουσιαστικός είναι ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης α΄ και β΄ βαθμού. βλ. Μυλωνόπουλος, Δ. (2001), Στοιχεία Δικαίου, Σταμούλης, Αθήνα, σελ. 188-201

4. Πολιτισμική επίδραση στην ακαδημαϊκή κοινότητα

Εκτός από την παρέμβαση στα δρώμενα της πόλης, οι πολιτισμικού χαρακτήρα εκδηλώσεις των φοιτητών ασκούν επιδράσεις και στην ίδια την ακαδημαϊκή κοινότητα. Είναι γεγονός ότι η συμμετοχή των φοιτητών στις διάφορες πολιτιστικές ομάδες συνετέλεσε στη δημιουργική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου και στην ανάδειξη των δεξιοτήτων και ικανοτήτων τους. Είναι πολλοί οι φοιτητές που ισχυρίζονται ότι απλά και μόνο η συμμετοχή σε τέτοιες ομάδες έχει αλλάξει τον τρόπο που σκέπτονται και τον τρόπο ζωής τους. Δόθηκε σε αυτούς το ερέθισμα να έλθουν σε επαφή με φοιτητές άλλων εξαμήνων και διαφορετικών τμημάτων και μέσω της δημιουργικής συμμετοχής να επιτύχουν την ουσιαστική επικοινωνία τους. Επίσης μέσω της συμμετοχικής διαδικασίας, οι φοιτητές ενθαρρύνθηκαν να αναδείξουν δεξιότητες και ικανότητες που κάποιοι δεν είχαν φαντασθεί ότι έχουν. Μέσα από την ανταλλαγή απόψεων, τις διαφωνίες και τις αντιθέσεις που αναπτύσσονται κατά τις συναντήσεις των ομάδων, καλλιεργούνται οι προσωπικότητες και χαλυβδώνονται οι χαρακτήρες. Πέρα όμως από την επίδραση που άσκησαν οι τέτοιου είδους εκδηλώσεις στον κάθε ένα φοιτητή χωριστά υπήρξε και η επίδραση σε επίπεδο ομάδας. Οι φοιτητές αντιλαμβάνονται τη σημασία της συλλογικής δράσης και εκπαιδεύονται στο να δημιουργούν ως μέλη μιας ομάδας (Blanchet – Trognon, 1997: 114-115). Επίσης μέσω της πολιτισμικής δράσης έρχονται σε επαφή φοιτητές από διαφορετικά μέρη της Ελλάδας ως φορείς διαφορετικών τοπικών εθίμων και δοξασιών και παρέχεται η δυνατότητα προβολής αυτών, όπως για παράδειγμα στην 2^η πολιτιστική Εβδομάδα έλαβε χώρα «Κρητική βραδιά» που οργανώθηκε από το Σύλλογο Φοιτητών από την Κρήτη και περιελάμβανε ομιλίες για την ιστορία και τη μουσική της Κρήτης, παραδοσιακά κρητικά τραγούδια και κρητικά εδέσματα.

Προκειμένου να διαπιστωθεί ο βαθμός αποδοχής της 1^{ης} Πολιτιστικής Εβδομάδας από τη φοιτητική κοινότητα, διενεργήθηκε έρευνα⁶ στο πλαίσιο

---

⁶ η έρευνα διενεργήθηκε 7-16/4/2003 υπό την καθοδήγηση της επικ. καθηγήτριας Δρ. Πολ. Μοίρα, στο πλαίσιο του μαθήματος «Έρευνα Τουριστικής Αγοράς», από τις φοιτήτριες του Τμήματος Τουριστικών Επιχειρήσεων Βασιλείου Αγγελική, Γρηγοριάδου Ελένη και Τσόλια Μαρία. Το ερωτηματολόγιο που διανεμήθηκε περιελάμβανε 15 ερωτήσεις κλειστού τύπου και 2 ανοικτού τύπου.

του μαθήματος «Έρευνα Τουριστικής Αγοράς». Η έρευνα διεξήχθη στους φοιτητές και των τριών Τμημάτων του Παραρτήματος Ηγουμενίτσας. Διανεμήθηκε δομημένο ερωτηματολόγιο για να διερευνηθεί το ποσοστό συμμετοχής των φοιτητών στις εκδηλώσεις της 1^{ης} Πολιτιστικής Εβδομάδας, οι πηγές ενημέρωσης για τα πολιτιστικά δρώμενα, το ποσοστό παρακολούθησης των εκδηλώσεων, ο βαθμός ικανοποίησής τους από τις πολιτιστικές δραστηριότητες κ.λπ.

Το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε σε τυχαίο δείγμα 150 φοιτητών, 50 από κάθε Τμήμα του παραρτήματος, στα εξάμηνα από Γ΄ έως και Ζ΄ καθώς οι φοιτητές των δύο πρώτων εξαμήνων (ακαδημαϊκού έτους 2002-2003) δεν παρακολούθησαν την 1^η Πολιτιστική Εβδομάδα (ακαδημαϊκού έτους 2001-2002).

Από την έρευνα διαπιστώθηκε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των φοιτητών και συγκεκριμένα το 39% πληροφορήθηκε για τη διοργάνωση της 1^{ης} πολιτιστικής Εβδομάδας από τους συμφοιτητές τους, ενώ το 31% ενημερώθηκε από τον πίνακα ανακοινώσεων, και το 24% από τους καθηγητές.

Το 86,4% των ερωτηθέντων απάντησε ότι παρακολούθησε τουλάχιστον μια από τις εκδηλώσεις της Πολιτιστικής Εβδομάδας. Από αυτούς το 77,2% παρακολούθησε τη συναυλία του συγκροτήματος «Ξύλινα Σπαθιά», το 75,6% τη συναυλία των φοιτητών του Τ.Ε.Ι., το 52,8% παρακολούθησε τις αθλητικές εκδηλώσεις, το 49,6% επισκέφθηκε την έκθεση φωτογραφίας-ζωγραφικής και δημιουργίας των φοιτητών, το 47,2% παρακολούθησε τη Θεατρική παράσταση και το 33,1% τους παραδοσιακούς χορούς.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Παρακολούθηση εκδηλώσεων 1^{ης} Πολιτιστικής Εβδομάδας

	ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ
1.	Αθλητικές δραστηριότητες	67	52,8
2.	Έκθεση φωτογραφίας – ζωγραφικής	63	49,6
3.	Παραδοσιακοί χοροί	42	33,1
4.	Θεατρική παράσταση	60	47,2
5.	Συναυλία φοιτητών	96	75,6
6.	Συναυλία συγκροτήματος «Ξύλινα Σπαθιά»	98	77,2

Ενδιαφέρουσα είναι και η αξιολόγηση των εκδηλώσεων της Πολιτιστικής Εβδομάδας. Οι φοιτητές χαρακτήρισαν ως πολύ καλή την συναυλία των φοιτητών του Τ.Ε.Ι. σε ποσοστό 20%, την έκθεση φωτογραφίας σε ποσοστό 15%, τη θεατρική παράσταση σε ποσοστό 14%, τις αθλητικές δραστηριότητες και την έκθεση ζωγραφικής σε ποσοστό 13%. Επίσης χαρακτήρισαν ως κακή, σε ποσοστό 56% τη συναυλία του συγκροτήματος «Τα Ξύλινα Σπαθιά».

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Αξιολόγηση των εκδηλώσεων / δραστηριοτήτων της Πολιτιστικής Εβδομάδας

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	ΠΟΛΥ ΚΑΛΗ		ΜΕΤΡΙΑ		ΚΑΚΗ	
	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Καθαρισμός Ακτών	24	6	15	9	4	6
Παραδοσιακοί χοροί	34	9	21	13	3	5
έκθεση φωτογραφίας	60	15	19	12	2	3
έκθεση ζωγραφικής	51	13	27	16	2	3
Αθλητικές δραστηριότητες	54	14	19	12	1	2
Θεατρική παράσταση	53	14	13	8	9	14
Συναυλία φοιτητών	79	20	14	8	7	11
«Ξύλινα σπαθιά»	35	9	37	22	35	56
ΣΥΝΟΛΟ	390	100	165	100	63	100

Επίσης, το 24% των ερωτηθέντων φοιτητών δήλωσε ότι θα ήθελε στην επόμενη πολιτιστική εβδομάδα να ενταχθούν και νέες δραστηριότητες όπως προβολή ταινιών, μοντέρνοι χοροί, να δημιουργηθεί ομάδα ποίησης, ομάδα σκακιού, να οργανώνονται εκδρομές και περιηγήσεις, ενώ ένας μικρός αριθμός, κυρίως τελειοφοίτων, ζήτησε να οργανώνονται ενημερωτικές διαλέξεις, συνέδρια και σεμινάρια.

Η αξιολόγηση της Πολιτιστικής Εβδομάδας, στο σύνολό της, από μέρος των φοιτητών υπήρξε πολύ θετική. Συγκεκριμένα το 35% τη χαρακτήρισε ως πολύ καλή, ενώ το 41% τη θεώρησε ως καλή. Το χαρακτηρισμό ως κακή έδωσε μόλις το 2% του συνόλου, ενώ το 7% τη θεώρησε ως εξαιρετική.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Αξιολόγηση της Πολιτιστικής Εβδομάδας

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Εξαιρετική	9	7
Πολύ καλή	46	35
Καλή μέτρια	56	41
Μέτρια	20	15
Κακή	2	2
ΣΥΝΟΛΟ	133	100

Επίσης οι φοιτητές, στην ερώτηση αν επιθυμούν να καταστεί θεσμός η Πολιτιστική Εβδομάδα απάντησαν θετικά σε ποσοστό 77%, ενώ μόνο το 5% απάντησε αρνητικά. Οι φοιτητές σε ποσοστό 18% διατύπωσαν ουδέτερη στάση.

5. Επίλογος

Η ανάλυση της περίπτωσης του Τμήματος Τουριστικών Επιχειρήσεων στην Ηγουμενίτσα αποδεικνύει με σαφήνεια ότι η ίδρυση Τριτοβάθμιου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος στην περιφέρεια συντελεί στην αποκέντρωση της χώρας και συμβάλλει μέσω της αλληλεπίδρασης που αναπτύσσεται μεταξύ τοπικής κοινωνίας και ακαδημαϊκής κοινότητας ουσιαστικά στην πολιτισμική ανάπτυξη της περιφέρειας και κατ' επέκταση στην κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη.

BIBΛIOΓPAΦIA

1. Bianchini, C.(1999), Cultural Planning for urban sustainability
2. Evans, G. (2001), Cultural Planning. An urban renaissance? London: Routledge
3. Blanchet, Alain – Trognon, Alain (1997), Ψυχολογία Ομάδων, Σαββάλας, Αθήνα
4. Γιαννάς, Πρ. (1999), Επιτακτική η ανάγκη επίλυσης των προβλημάτων των παραρτημάτων των Τ.Ε.Ι. σε παραμεθόριες περιοχές. Η περίπτωση του Τ.Ε.Ι. Κοζάνης-Παράρτημα Καστοριάς στο «15 Χρόνια Τ.Ε.Ι. : Παρελθόν, Παρόν, Μέλλον», επιμ. Περ. Λύτρας, Ε.Δι.Κ.Τ.Ι., εκδ. Παπαζήση
5. Ε.Σ.Υ.Ε. απογραφή πληθυσμού 2001 στο www.statistics.gr
6. Ηγουμενάκης, Ν. – Κραβαρίτης, Κ. – Λύτρας, Π. (1999), Εισαγωγή στον Τουρισμό, Interbooks
7. Κόνσολα, Ντ. (1990), Πολιτιστική δραστηριότητα και κρατική πολιτική στην Ελλάδα. Η περιφερειακή διάσταση, Παπαζήσης, Αθήνα
8. Μαλκίδης, Φ.(2003), Περιφερειακά Πανεπιστήμια στην Ελλάδα. Λόγοι δημιουργίας – οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις, στο «Επιθεώρηση Οικονομικών Επιστημών», Τ.Ε.Ι. Ηπείρου, τ.4
9. Μυλωνόπουλος, Δ. (2001), Στοιχεία Δικαίου, Σταμούλης, Αθήνα
10. Ναξάκης, Χ. (1991), Η νέα σχέση πανεπιστημίου, επιχειρήσεων και κράτους. Η παραγωγή άυλων εμπορευμάτων, στο «Το πανεπιστήμιο στην Ελλάδα σήμερα: οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις», Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα
11. Σακελλαρόπουλος, Π. – Λειβαδίτης, Μ. (1991). Ο κοινωνικός και πολιτικός ρόλος των μελών ΔΕΠ στα περιφερειακά πανεπιστήμια: Μια εμπειρία από το τμήμα Ιατρικής του Πανεπιστημίου Θράκης, στο «Το Πανεπιστήμιο στην Ελλάδα σήμερα: οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις», Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα